

ЛЕКЦІЯ 1/3

"Гібридна війна" – як форма сучасного глобального протистояння.

Зміст

Вступна частина.

Основна частина.

1. Основні визначення (поняття), джерела, сутність і ознаки "гібридної" війни.

2. Основні складові "гібридної" війни, їх характеристика.

Заключна частина.

Література:

1. Закон України "Про національну безпеку України"
2. Закон України "Про основи національного спротиву"
3. Указ Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію національної безпеки України".
4. Указ Президента України від від 25 березня 2021 року № 121/2021 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України"
5. Основи стратегії національної безпеки і оборони. Підручник. –К.; НУОУ, –2022, 444с.
6. Основи національної воєнної стратегії України. Навчальний посібник. – К.; НУОУ, –2023, 127с.
7. "Світова гібридна війна: український фронт". Під ред. В.П.Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2017.
8. Марсель. Х. Ван Херпен. "Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого". – Харків.; Віват, –2015.
9. *Сунь-Цзы*. "Искусство стратегии". – М: Эксмо, 2006 г.
10. *Frenk Hoffman*. (переклад російською). "Гибридные угрозы". 2009 г. в издании Strategic Forum № 240 Института национальных стратегических исследований Национального университета обороны США.
<http://www.ndu.edu/inss>.
11. *Amos C. Fox, Andrew J. Rossow*. "Аналіз гібридної війни Росії: Оцінка військових дій між Росією та Україною". The Land Warfare Papers, No. 112 march 2017, The Institute of Land Warfare, Association of the United States Army, Arlington, Virginia.

ВСТУП

На сьогоднішній час стає очевидним, що воєнно-політична ситуація у світі загострилась до вкрай небезпечної межі. Надмірні спроби вищого

політичного керівництва Російської Федерації позиціонувати Росію в якості світової наддержави з правом диктувати іншим країнам і народам своє бачення їх існування, свої правила поведінки, розрахунок на безкарність за агресію проти сусідніх держав, анексія чужих територій, тощо, при повному і відвертому ігноруванні думки світової спільноти, перетворило Росію на потужне джерело воєнної небезпеки для всього цивілізованого світу. Війна знову так і не стала винятком, вона нині залишається так же актуальною, як і сто або навіть тисячу років тому.

Всі великі воєнні конфлікти Росії за останні десятиліття, (другий чеченський (1999 – 2009 рр.), російсько-грузинський (2008 р.) та російсько-український (з 2014 року і по нинішній час), практично зруйнували регіональну стабільність на південному сході Європи, поширили військові дії на нові, ще донедавна мирні, території, відкрито демонструючи еволюцію того, що сьогодні відомо світу під назвою російської "гібридної" війни або, на думку деякого із американських військових фахівців – російської війни нового покоління.

Важливою особливістю російських гібридних воєнних дій є, насамперед, загальнодержавний підхід. Він широко застосовується у всьому, від секретних операцій до безпосередніх відкритих бойових зіткнень, мобілізації та залучення партизанських сил, приватних військових компаній, криміналітету, тощо, пов'язуючи воедино характеристики всього спектру концепції. В якості інструментів застосовуваної сили Росія також широко залучає інформаційні та електронні системи озброєння. При цьому, з метою виправдання своєї військової присутності, організованих секретних операцій, дій іррегулярних (квазімілітарних) формувань, керівництво Росії широко використовує так звану концепцію "Русского мира" з її яскраво вираженою націоналістичною спрямованістю.

Варто зазначити, що незважаючи на те, що сам термін "гібридна" війна важко назвати абсолютно новим, прийоми і способи, які застосовуються Росією в цій війні, є досить своєрідними і, безумовно, заслуговують на глибокий аналіз.

1. ОСНОВНІ ВИЗНАЧЕННЯ (ПОНЯТТЯ), ДЖЕРЕЛА, СУТНІСТЬ І ОЗНАКИ "ГІБРИДНОЇ" ВІЙНИ.

27 лютого 2014 року, після більш як двох з половиною десятиліть розгнужаної, абсолютно безкарної антиукраїнської, відверто проросійської пропаганди в медіа-просторі, Інтернеті та підривної діяльності Української православної церкви (московського патріархату), невідомі чоловіки, у військовій формі, що дуже нагадувала російську, але без жодних розпізнавальних знаків, за повної відсутності будь-якого опору, зайняли будівлю Кабінету Міністрів Автономної республіки Крим. В подальшому, ці люди увійдуть в історію як "зелені чоловічки" або "ввічливі люди". Затим у вкрай стислі строки, аналогічним чином, були захоплені будівлі інших органів державної влади та місцевого самоуправління в Криму, телевізійний

центр, встановлені контрольно-пропускні пункти на дорогах, за допомогою тих же "зелених чоловічків" з широким застосуванням в якості "живого щита" розпропагандованого місцевого населення, передусім жінок і дітей, заблоковані військові частини ЗС, ВВ та ДПС України, проведений так званий "референдум" щодо приєднання Криму до Російської Федерації, а після відвертої фальсифікації результатів цього "референдуму" – анексія півострова. При цьому стає абсолютно очевидним, що неймовірна швидкість, організованість, професіоналізм і технічність у проведенні вищезазначених заходів були безумовно неможливими без їх ретельного і завчасного планування.

Практично паралельно з подіями в Криму, керівництво Російської Федерації під прикриттям нібито "захисту" російськомовного населення України, поширення ідеї відтворення єдиного "руського миру" і т.п. розпочало операцію по відділенню від України ряду її східних та південних регіонів, з метою створення на їх основі певних квазідержав з маріонетковими урядами. Кінцева мета цього очевидна – не допустити вступу України до ЄС і НАТО, повернути її в зону впливу Москви і тим самим забезпечити умови для відновлення Росії в статусі великої імперії.

Але залишімо аналіз імперських прагнень кремлівських можновладців для фахівців з геополітики. Нас в значно більшій мірі цікавить бачення керівництвом Російської Федерації механізму досягнення своєї воєнно-політичної мети у розв'язаній проти України агресії, відомого в останні роки під назвою "гібридна війна", її прикриття та забезпечення в очах світової спільноти.

Як відомо, одним із перших авторів поняття "гібридна війна" був відомий американський військовий теоретик Френк Хофман, який наголошував, що гібридні війни "поєднують різні способи ведення військових дій, такі як дії із застосуванням звичайних видів озброєння, нерегулярних військ і формувань, терористичні акти ... і порушення громадського порядку. ... Гібридні війни характеризуються оперативнотактичною синхронізацією бойових дій в місці їх проведення, що дозволяє домогтися "синергетичного ефекту". Водночас, навіть самий поверховий аналіз даного визначення дозволяє стверджувати, що коректність його, в силу ряду причин, викликає певні сумніви.

По-перше, неважко помітити, що під це визначення досить легко підпадають практично всі, без винятку, дії як військового, так і невійськового спрямування, а, по-друге, воно стосується головним чином дій тактичного або максимум оперативнотактичного рівня і, відповідно, служити характеристикою гібридної війни загалом, як цілісного та надзвичайно складного суспільно-політичного явища, не може. При цьому не варто забувати, що так званих "чистих війн", які би велися виключно збройними засобами, в історії людства не було. Досить чітко з цього приводу ще за 500 – 600 років до нашої ери висказався великий китайський полководець і стратег Сунь-Цзи:

"Найкраща війна – розбити замисли противника, на наступному місці – розбити його союзи, на наступному місці – розбити його війська. ... Відмінність лише в одному: із усіх видів боротьби немає нічого важчого за боротьбу на війні". Як бачимо, безпосередню збройну боротьбу Сунь-Цзи ставив аж на третє місце. А кому, яким заходам віддавались пріоритети?!

Очевидно, що "найкраща війна – розбити замисли противника" вимагає передусім вжиття цілеспрямованих політичних та економічних заходів, які би своєю дією не тільки зруйнували агресивні наміри керівництва сусідньої держави, але і завдяки їх проведенню у своїй власній державі зробили ці наміри нездійсненними.

Стосовно "на наступному місці – розбити його союзи", стає очевидним, що великий Сунь-Цзи рекомендує вжиття головним чином цілеспрямованих дипломатичних та певною мірою і економічних заходів, спрямованих на те, що ми сьогодні називаємо міжнародною ізоляцією держави – потенційного агресора, тобто створення умов, в яких опинилася би ця держава у випадку агресії. Безумовно, проведення політичних, дипломатичних, економічних заходів і тоді не могло обійтись без певного, на сучасне розуміння, інформаційного впливу.

На кінець, на третьому, тобто останньому, місці, коли попередні заходи виявилися марними – "розбити його війська", тобто застосувати зброю. При цьому, що вкрай важливо, Сунь-Цзи серйозно застерігав від поспіху та необдуманості у застосуванні зброї: «якщо нема небезпеки, не воюй». Безумовно, протягом наступних століть вчення Сунь-Цзи розвивалося далі, підтверджувалося практикою не лише воєнного мистецтва, а і політики та дипломатії, воно лягло в основу цілого ряду управлінських теорій сучасності.

Що ж стосується участі як у сучасних, так і війнах минулого суб'єктів руху опору, інших іррегулярних формувань, кримінальних елементів, тощо, то ці питання сумнівів не визивають. Вони завжди не тільки супроводжували воєнні конфлікти, але й були їх невід'ємною складовою.

В зв'язку з цим, значно більший інтерес визиває характеристика гібридних війн, запропонована іншим, знову ж таки американським військовим теоретиком, Робертом Леонардом.

Він, зокрема, стверджує, що "гібридна" війна та її допоміжні операції зумовлені прагненням до отримання асиметричної переваги над противником для досягнення політичної мети. Роберт Леонард вважає, що "гібридні" операції характеризуються передусім неоголошеними військовими діями, одночасним проведенням звичайних і нетрадиційних військових операцій, військових і невійськових дій в середовищі, де відстань між стратегією і тактикою значно скорочена, а інформація має вкрай важливе значення. Безумовно, що порівняно із визначенням Ф. Гофмана це визначення значно повніше характеризує змістовну частину феномену "гібридних" війн сучасності, наголошуючи на пріоритетності в них інформаційної складової та провідній ролі державної політики. В той же час, Р. Леонард, як і Гофман, незаслужено, як показує досвід, практично повною мірою обходить своєю увагою політичну та економічну складові "гібридних" війн.

В оперативних та бойових документах збройних сил США поняття "гібридна війна" на поточний час не вживається, а заміщується поняттям "гібридна загроза", яка становить собою "різноманітне і динамічне поєднання регулярних сил, нерегулярних сил, терористичних сил і/або криміналітету, об'єднаних для взаємних вигод". На жаль, в даному визначенні не знайшлося місця ні для інформаційної, ні для економічної складової, ні для встановлення ролі державної політики країни-агресора, а звідси, в свою чергу, стає очевидним, що воно в силу своєї розпливчатості і неконкретності для розуміння суті "гібридних" війн сучасності не дає майже нічого. Таке "різноманітне і динамічне поєднання" спостерігалось у всіх воєнних конфліктах минулого.

Таким чином, стає можливим стверджувати, що практично всі війни в історії людства в тій, або іншій мірі мали ознаки, притаманні воєнним конфліктам, які за сучасними поглядами називаються "гібридними" війнами.

Водночас, варто зазначити, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття внаслідок бурхливого розвитку новітніх технологій збройне протистояння у воєнних конфліктах вийшло за межі певною мірою традиційних сфер (суша, море, повітря, космос) і рішуче вторглося в кіберпростір, перетворивши його також у вкрай важливий та своєрідний театр воєнних дій. Можливості всесвітньої мережі Інтернет, особливо соціальних мереж та інших електронних і друкованих медіа-ресурсів сьогодні дають змогу значно, на порядки, підняти ефективність інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців і населення не тільки протилежної сторони, але, і що дуже важливо, своєї держави та світової спільноти також. Комплексне і цілеспрямоване ж поєднання інформаційно-психологічного впливу із економічними заходами, як показує досвід, безперечно призводить до значного синергетичного ефекту. В зв'язку з цим стає очевидним, що враховуючи, з одного боку, високий рівень урбанізації сучасного суспільства, вартість систем озброєння та військової техніки, їх могутню руйнівну силу, а з іншого – достатньо високу ефективність і відносно низьку, порівняно із збройною боротьбою, вартість проведення узгодженого комплексу політичних, дипломатичних, економічних заходів та інформаційно-психологічних операцій (дій), розкласти чужу державу і взяти її під свій контроль в сучасних умовах стає значно легше, ніж скорити її застосуванням зброї. І це, поза сумнівом, можливо вважати значною особливістю воєнних конфліктів сучасності та найближчого майбутнього.

Звідси, в свою чергу, опираючись на висновок щодо наявності у практично всіх війнах в історії людства в тій, або іншій мірі ознак, притаманних воєнним конфліктам, які за сучасними поглядами називаються "гібридними" війнами, стає можливим стверджувати – "гібридні" війни сучасності не означають щось абсолютно нове і невідоме, а є закономірним продовженням еволюції суті і змісту воєнних конфліктів минулого з врахуванням розвитку сучасної технологічної бази війни.

Що ж стосується безпосередньо самої назви "гібридна" війна.

Як вже було зазначено вище, цей термін має чисто американське походження. В той же час загальновідомо, що єдність понять у військовій науці армії США є, м'яко кажучи, категорією необов'язковою. Це завдання практично в кожному бойовому (оперативному) документі покладається, як правило, на відповідний глосарій, де і розкривається сутність понятійного апарату, що застосований у зазначеному документі. Змістовне ж навантаження того, або іншого поняття (категорії) в даному випадку повністю залежить від автора чи групи авторів документу. Враховуючи зазначені обставини, а також проведений вище навіть поверховий аналіз визначень американськими фахівцями суті "гібридної" війни, стає можливим стверджувати, що ці визначення суті сучасного, розв'язаного керівництвом Російської Федерації проти України, воєнного конфлікту, відповідають далеко не повною мірою. Це не є визначенням війни в класичному розумінні цього слова. Максимум, що можуть характеризувати зазначені визначення, це – збройну боротьбу, специфічну, із застосуванням традиційних та нетрадиційних озброєнь, форм, способів і методів, нехай найскладнішу, найважливішу, але все-таки тільки одну із багатьох складових війни загалом.

Очевидно, що такий підхід значною мірою був визваний передчасністю виниклого на Заході після завершення "холодної" війни уявлення про значне зниження ймовірності застосування засобів традиційних війн та різке зменшення ролі "жорстких загроз", передусім на Європейському континенті. На думку відомого американського генерала В Кларка, прорахунки в оцінці та розумінні природи постбіполярного безпекового простору, допущені ключовими міжнародними безпековими структурами (ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ) стали однією із основних причин системної міжнародної кризи. Подаючи бажане за дійсне, помилкове припущення щодо відсутності в Європі загрози війни зіграло вкрай негативну роль в забезпеченні безпеки Європейського континенту. Було різко скорочено або навіть і втрачено значну кількість засобів колективної оборони та стримування. Зосередженість на кризовому врегулюванні, миротворчих операціях та ідеї розвитку "розумної оборони" для протидії загрозам із "сірої зони", значно зменшила спроможності країн – членів НАТО по веденню повномасштабної війни з високою інтенсивністю воєнних дій. Йдеться не лише про зменшення безпосереднього військового потенціалу та рівня навченості у веденні відповідних бойових дій військовими, але, і що вкрай важливо, також про брак усвідомлення повного спектру можливих наслідків такої війни з боку суспільства та політичних еліт країн НАТО. Він наголошував, що на відміну від сучасної агресивної Росії, в країнах Заходу ознак психологічної готовності подужати таку війну немає.

Як наслідок, НАТО виявилось не зовсім готовим до особливостей ведення сучасної "гібридної" війни на теренах Європи, під час якої застосування звичайної зброї тісно пов'язується із активними діями в невійськових напрямках, спрямованими на руйнацію політичної, економічної, інформаційної та інших життєво важливих систем держави-жертви агресії.

Водночас, у РФ у сфері стратегічного планування відбувалися діаметрально протилежні процеси. Орієнтування на розвиток конвенційних збройних сил і міждержавне військове зіткнення як ключовий варіант воєнного конфлікту, було кардинально переглянуто в напрямі застосування, додатково до конвенційних засобів, іррегулярних формувань, а також особливої уваги до використання інформації. При цьому, традиційна парадигма геополітичного мислення з чітким наміром відтворити роль Росії як світової наддержави – спадкоємиці Радянського Союзу і докорінно переглянути програшні для СРСР наслідки завершення "холодної війни", продовжувала і продовжує домінувати. За словами міністра закордонних справ РФ С. Лаврова, найважливіше завдання політики Росії – визнати і покласти край світовому пануванню Заходу. Стримати захоплення історичної сфери інтересів або територій ближнього зарубіжжя з боку НАТО, повернути держави колишнього СРСР і його сателітів в зону свого впливу, розваливши, або перетворивши в недієздатний, Європейський Союз, і тим самим вернути Росії статус супердержави – перетворились в ідею "фікс" для нинішнього російського керівництва.

Для реалізації цієї мети Росія розробила досить зручну концепцію, яка дозволяє висвітлювати події так, щоб виправдовувати свої агресивні дії в країнах ближнього зарубіжжя. Концепція заснована на затвердінні ролі *жертви*, в положенні якої її (Росію) безперервно атакує Захід – політично, економічно, культурно і територіально. Крім того, в ній, в порушення всіх існуючих міжнародних договорів, меморандумів, конвенцій, тощо, стверджується, що "історичні російські землі", такі, як Крим, колишня Новоросія справедливо повинні належати Росії, а якщо вони не перебувають під російською владою, то вона має право на їх повернення.

Розвиваючи цю концепцію далі, Росія ввела в дію визначення так званої "російської ідентичності" ("Русский мир"), яке є досить гнучким та дозволяє маніпулювати ним відповідно до політичних та стратегічних інтересів. Поняття російської ідентичності включає п'ять груп факторів: етнічні росіяни, носії російської мови, прихильники ортодоксального православ'я, мешканці географічного простору російської імперії, Російської Федерації або Радянського Союзу. Використовуючи історію і географію, Росія повертається до основи – династії Романових у XVII столітті. Поняття "російська ідентичність" ("Русский мир"), застосоване президентом В. Путіним, працює як мотив і виправдання агресивних дій Росії в Європі та за її межами.

Варто зазначити, що в стратегічних документах і доктринах Росії категорія "гібридний" відсутня. Більш того, у РФ достатньо поширена і продовжує поширюватися думка, що не вона, а Захід веде проти неї "гібридну" війну, і це саме західна концепція. Водночас, навіть при самому поверховому аналізі як російського військово-стратегічного мислення, так його практичних дій, не помітити відображення феномена того, що сьогодні у світі прийнято називати "гібридною" війною, просто неможливо.

Воєнна доктрина РФ (2014 р.) містить наступне визначення характерної особливості сучасних воєнних конфліктів: "Комплексне застосування воєнної сили, політичних, економічних, інформаційних та інших заходів невійськового характеру, які реалізуються із широким використанням протесаного потенціалу населення і сил спеціальних операцій." Стає очевидним, те, що Френк Гофман назвав "одночасним і адаптивним застосуванням", російські військові називають "комплексним застосуванням". Суттєві відмінності відсутні. Різниця лише у термінології.

Авторство російської концепції "гібридності" визнано за начальником Генерального штабу Росії В. Герасимовим, який, на основі аналізу "арабської весни" та пошуку шляхів протидії подібного в Росії стверджував: "Акцент методів протиборства, що використовуються, зміщується у бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, які реалізуються із залученням протестного потенціалу населення. Все це доповнюється воєнними заходами прихованого характеру, у тому числі, через реалізацію інструментів інформаційного протиборства і через дію сил спеціальних операцій. До відкритого застосування сили, зазвичай під виглядом миротворчої діяльності і кризового врегулювання, перехід робиться тільки на якомусь етапі, в основному, для досягнення остаточного успіху в конфлікті".

Вже невдовзі, російські методи "гібридної" війни були підступно застосовані проти України.

Загалом, виходячи із поглядів сучасних військових теоретиків і практиків на сутність воєнних конфліктів, які прийнято називати "гібридними", опираючись на великий історичний досвід війн минулого, а також з врахуванням досвіду України в протидії російській агресії в Криму і на Сході України, стає можливим визначити узагальнені основні ознаки "гібридних" війн сучасності. До них можна віднести наступне:

- Починається без оголошення війни, з так званих "мирних" антиурядових акцій, що в подальшому переростають у жорстке громадянське протистояння, і завершується зовнішньою інтервенцією;

- "Раптова" поява на території держави – жертви агресії прихованої до певного часу армії, солдати якої без будь-яких розпізнавальних знаків добре підготовлені до розпалювання заворушень та ведення вуличної боротьби;

- Неофіційне залучення державою-агресором недержавних виконавців – "ввічливих чоловічків", "добровольців", які, по суті, є найманцями і не зв'язані міжнародним правом;

- Всупереч фактам, повне заперечення керівництвом держави-агресора наявності на чужій території своїх військовослужбовців та взагалі своєї участі в конфлікті;

- Широка прихована ресурсна підтримка країною-агресором "повстанців" професійними кадрами, найманцями, кримінальними елементами, фінансами та матеріально-технічними засобами;

- Втягування цивільного населення у конфлікт як добровільних чи найнятих за платню "живих щитів";

- Широке використання нерегулярних збройних формувань найманців, представників криміналітету, диверсійно-розвідувальних сил (в т. ч. під прикриттям мирного населення) під гаслами і виглядом громадянської війни;
- Нетрадиційні (асиметричні) способи ведення боротьби: партизанська війна, пасивний опір, терористичні акти, відсутність явно виражених тилу і фронту;
- Нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій та чинними угодами і досягнутими домовленостями;
- Загроза застосування державою – агресором своїх збройних сил, які розгортаються вздовж державного кордону, у разі застосування державою – жертвою агресії військової сили проти власного "мирного населення";
- Блокування спроб міжнародної спільноти врегулювати конфлікт відповідно до норм міжнародного права;
- Потужний інформаційно-психологічний вплив, спрямований на дестабілізацію обстановки всередині держави – жертви агресії, зниження підтримки населенням діючої системи влади, забезпечення підтримки дій інсургентів, створення негативного іміджу влади держави – жертви агресії на міжнародній арені, підтримка країною-агресором антиурядових угруповань і рухів;
- Максимально можливе посилення протистояння з державою – жертвою агресії в економічній, дипломатичній, інформаційній та інших сферах.

2. ОСНОВНІ СКЛАДОВІ "ГІБРИДНОЇ" ВІЙНИ, ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА.

Серед основних методів і технологій, що застосовувались російським керівництвом у російсько-грузинських воєнних конфліктах, а сьогодні широко використовуються в основних складових "гібридної" війни не лише проти України, але і практично проти всього цивілізованого світу, слід зазначити деякі, в яких агресор досяг певної досконалості:

- розвідка і контррозвідка;
- інформаційні, дезінформаційні та пропагандистські операції, що в даний час стали потужним інструментом ведення "гібридної" війни;
- жорстке протистояння в кіберпросторі;
- широке використання сил спеціальних операцій та підрозділів спеціального призначення;
- широке використання неурядових факторів (бізнес, незаконні збройні формування, релігійні організації, криміналітет, приватні особи), що нібито діють абсолютно незалежно один від одного, але в той же час будучи повністю підпорядкованими загальному керівництву і централізованому управлінню;
- широке використання терористичних актів та підірваних дій;
- енергетична війна;
- економічна війна, включаючи торгові, фінансові та інші інструменти;

–корупція, що введена на принципово новий рівень, практично перетворившись на оптові закупівлі політичного і воєнного керівництва в країнах, які піддаються агресії;

–застосування інформаційних технологій для організації масових протестних рухів у відкритій та прихованій формах, політичного та економічного саботажу;

–організація транснаціональних та регіональних об'єднань політичних сил в підтримку (або проти) політики провідних держав або окремих лідерів.

Використовуючи підходи і погляди військових теоретиків США та інших провідних країн НАТО, а також досвід протистояння російській агресії в Криму і на Сході України, на основі системного аналізу зазначених методів і технологій стає можливим виокремити основні складові "гібридних" війн сучасності. До них можна віднести наступне: *інформаційна війна; кібервійна; асиметрична війна; партизанська війна; війна на виснаження; виринаюча війна; терористичний акт; антитерористична операція.*

Коротко розглянемо їх.

Економічна складова "гібридної війни" – комплекс прихованих або відкритих заходів, які здійснюються відповідно до загального задуму "гібридної війни" з метою дестабілізації продуктивних сил, фінансово-економічної сфери, економічного базису обороноздатності держави, підриву соціальної стабільності суспільства, ураження позицій держави, що стала жертвою "гібридної війни" у міжнародних економічних відносинах, тощо.

Енергетична складова "гібридної війни" – невід'ємна частина економічної складової "гібридної війни", комплекс прихованих або відкритих економічних та технологічних заходів, які здійснюються відповідно до загального задуму "гібридної війни" з метою провокування еконо-мічних ускладнень, соціального незадоволення, примушення до поступок в напрямку досягнення цілей держави – ініціатора "гібридної війни".

Може включати ембарго (блокаду) або обмеження на постачання енергоносіїв, електроенергії, обладнання для їх видобутку та транспортування, несанкціонований відбір транзитних енергоносіїв, закриття власних енергокоридорів для експорту енергоносіїв, відмову у кредитуванні з метою закупівель енергоносіїв, застосування фінансово-митних важелів, дискредитацію країни-жертви у міжнародних економічних стосунках тощо.

Інформаційна війна (англ. Information war) - термін, що має два значення, :

1) Дія на цивільне населення і/або військовослужбовців іншої держави шляхом поширення певної інформації. Термін "інформаційно-психологічна війна" був запозичений із словника військових кругів США. Переклад цього терміну ("information and psychological warfare") з англійської мови може звучати і як "інформаційне протиборство", і як "інформаційна, психологічна війна", залежно від контексту конкретного офіційного документу або наукової публікації.

У цьому сенсі також використовується термін *психологічна війна* - психологічна дія на цивільне населення і (чи) військовослужбовців іншої держави з метою досягнення політичних або чисто військових цілей.

2) Цілеспрямовані дії для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання збитку інформації, інформаційним процесам і інформаційним системам супротивника при одночасному захисті власної інформації, інформаційних процесів і інформаційних систем.

З 1990-1991 років, коли під час війни в Перській затоці уперше комплекс заходів інформаційної боротьби був проведений в повному обсязі, дезорганізація систем державного та воєнного управління, деморалізація населення країни й особового складу її збройних сил стала вирішальним фактором досягнення успіху в операціях. У мирний час інформаційна боротьба стала важливою складовою потенціалу запобігання і стримування воєнних конфліктів.

Гіркий досвід України в нехтуванні інформаційною складовою, передача засобів стратегічних комунікацій майже повністю в руки російського або проросійського бізнесу, лише підтвердив цю тенденцію і ще раз переконливо показав, що в сучасних війнах досягти поставлених цілей без постійного здійснення заходів інформаційної боротьби не тільки в ході війни, але ж особливо до її початку, а також після її завершення – практично неможливо. Інформаційна боротьба набула активного стратегічного характеру, ведеться без обмежень в просторі та часі і характеризується економічною доцільністю та високою ефективністю щодо досягнення воєнно-політичної мети.

Сучасною тенденцією ведення інформаційної боротьби є комплексне проведення заходів розвідки, радіоелектронної боротьби, психологічної боротьби, боротьби в інформаційних мережах, стратегічного (оперативного) маскування, вогневого ураження інформаційних систем противника для досягнення інформаційної переваги над противником. Інформаційна перевага дозволяє визначати та підтримувати найвищий темп проведення операції, домінувати під час її проведення, діяти з високим рівнем непередбачуваності й упередження дій противника.

Тенденція зміни форм і способів інформаційної боротьби обумовлена розвитком інформаційної зброї. З'явилася програмно-комп'ютерна зброя, засоби електронно-імпульсної поразки. За оцінками експертів, інформаційна зброя стає однією з головних загроз інформаційній безпеці держави. Сьогодні війни в кіберпросторі вже стали реальною загрозою. З весни 2007 року, після того, як інформаційним атакам піддалися сервери американського міністерства оборони і сайти естонського уряду, до вжитку увійшло поняття "кібервійна".

Кібервійна (англ. Cyber - warfare) - комп'ютерне протистояння в просторі Інтернету. Спрямована передусім на дестабілізацію комп'ютерних систем і доступу до Інтернету державних установ, фінансових і ділових центрів і створення безладу і хаосу в життя країн, які покладаються на Інтернет в повсякденному житті. Міждержавні відносини і політичне протистояння часто знаходить продовження в Інтернеті у вигляді кібервійни:

вандалізму, пропаганді, шпигунстві і безпосередніх атаках на комп'ютерні системи і сервери. Деякі фахівці називають кібератаки "зброєю масового шкідництва".

Експерти з безпеки розрізняють три шари кіберпростору: фізичний (інфраструктура, кабелі та роутери), семантичний (дані) і синтаксичний (протоколи передачі даних). Відповідно фахівцями виділяються атаки на семантичний шар (крадіжка, зміна або видалення інформації), атаки на синтаксичний шар (ушкодження даних за допомогою вірусів та інших перешкод) і атаки на фізичний шар (спрямовані на реальні інфраструктури і такі, що мають на увазі фізичну участь ворога). На сьогодні створення вірусів, троянів і блокування доступу представляються простішими і дешевшими засобами, ніж використання артилерії і танків, в той же час інформаційні атаки можуть завдати справжньої шкоди стратегічного рівня.

У кіберпросторі існує безліч потенційних або реальних загроз і агресорів. Потенційними цілями кібератак можуть ставати системи контролю і комунікацій життєво і стратегічно важливих об'єктів: ядерної і хімічної промисловості, фінансової, продовольчої і енергетичної системи, охорони здоров'я, дорожнього руху, транспортних мереж, уряду, поліції та армії.

Забезпечення безпеки інформаційних і комунікаційних систем сьогодні стає складовою частиною оборонної стратегії будь-якої держави, перетворюючись на "п'яту сферу" війни - разом з сушею, морем, повітрям і космосом. Так, ще у травні 2010 року Пентагон створив новий підрозділ військового командування - Cybercom, у Великобританії також є подібний спеціалізований "операційний центр". При цьому, за відсутності державних кордонів в кіберпросторі координація зусиль здійснюється у рамках НАТО і Євросоюзу. Що стосується Китаю, то він навіть не приховує своїх амбіцій у сфері інформаційної війни. При Генштабі Народної китайської армії також є спеціальна структура. Інші країни також роблять кроки по підготовці до кібервійни, особливо Росія, Ізраїль, Північна Корея та Іран.

Для здійснення інформаційно-психологічного впливу широко використовуються Інтернет-технології, цифрові синтезатори мови, голографічні генератори. Відповідно з'явилися нові форми ведення інформаційної боротьби: інформаційна операція, спеціальна інформаційна операція. На сьогодні, вже більше 20 країн планують і здійснюють різноманітні інформаційні операції, а сумарні витрати в галузі інформаційної зброї в світі перевищують 120 млрд. доларів США на рік.

Як вважають зарубіжні фахівці, і з ними неможливо не погодитись, після завершення переходу до безконтактних війн інформаційна боротьба на рівні збройних сил поступово вийде за межі виду забезпечення і стане окремим видом воєнних дій.

Асиметрична війна - війна між супротивниками, у військових силах яких є істотний дисбаланс або які застосовують кардинально різні зброю, стратегії і тактику.

Щоб компенсувати дисбаланс традиційних засобів ведення бою, як правило слабкіша сторона асиметричної війни звертається до нетрадиційних

способів ведення боротьби: партизанської війни, пасивного опору, терористичних актів, психологічної війни, підтримки антиурядових угруповань і рухів.

Застосування спеціальних служб у "гібридній (асиметричній) війні" – сукупність скоординованих заходів (акцій) розвідувального, контррозвідувального, диверсійного, інформаційно-психологічного та іншого характеру різної тривалості та інтенсивності, які здійснюються кадровими співробітниками спеціальних служб та створеним ними апаратом негласних помічників відповідно до загального задуму "гібридної війни".

Застосування сил спеціальних операцій (ССПО) у "гібридній (асиметричній) війні" – застосування відповідно до загального задуму "гібридної війни" військ (сил) спеціального призначення, основною формою якого виступають спеціальні операції – операції, що проводяться спеціально організованими, навченими та озброєними військовими або іррегулярними силами для досягнення воєнних, політичних, економічних чи інформаційних цілей нетрадиційними військовими засобами у зайнятих противником чи політично нестабільних районах. Ці операції ведуться самостійно чи спільно та скоординовано з операціями решти збройних сил.

Партизанська війна (герилья, ісп. guerrilla - уменшено від guerra, "війна") - одна з форм асиметричної (малої) війни, яка ведеться озброєними формуваннями - партизанами, що уникають відкритих і великих зіткнень з супротивником й ховаються серед місцевого населення або використовують властивості місцевості.

Партизанська війна по суті являє собою збройну боротьбу значної частини населення проти влади.

Війна на виснаження - одна з багатьох військових тактик, що полягає в послабленні супротивника шляхом постійної атаки або загрози її здійснення, так що супротивник несе постійні людські і матеріальні втрати і врешті-решт виявляється на межі колапсу.

Війну на виснаження зазвичай виграє сторона, що має більші резерви або ресурси.

Виринаюча війна (pop-up war) - швидкі та завуальовані воєнні дії, яким притаманні такі особливості:

по-перше, "раптова" поява на території країни прихованої до певного часу армії, солдати якої без будь-яких розпізнавальних знаків добре підготовлені до розпалювання заворушень та ведення вуличної боротьби;

по-друге, наявність віртуальної (інформаційної) складової у збройній боротьбі, тобто інформаційної війни;

по-третє, використання фінансових ринків у якості інструменту для виправдання своїх дій та запобігання або демпфірування відчутних для себе міжнародних санкцій.

Терористичний акт - злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Антитерористична операція - комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.

Спеціальна військова операція – комплекс відкритого широкого застосування збройної сили у взаємодії із політичними, економічними, інформаційними, гуманітарними та іншими невійськовими заходами, які реалізуються із залученням протестного потенціалу частини населення, зазвичай під виглядом миротворчої діяльності і кризового врегулювання, на завершальному етапі «гібридної війни» проти держави-жертви агресії, в основному, для досягнення остаточного успіху в конфлікті.

Категорія «спеціальна військова операція», за досвідом чеченських війн, війн росії проти Грузії, відсічі повномасштабної російської збройної агресії проти України, як правило, використовується керівництвом країни-агресора з метою введення світової спільноти в оману стосовно здійсненого акту збройної агресії по відношенню до іншої держави, мети, суті та масштабу агресивних дій. При цьому розгром збройних формувань противника і оволодіння його територією, як головна мета воєнних конфліктів минулого, все частіше змінюється на прагнення агресора до зміни політичного режиму і усієї системи управління держави-жертви агресії на свою користь.

Для досягнення мети збройної агресії, що здійснюється під прикриттям «спеціальної військової операції», країною-агресором, як правило, залучаються як військові, так і невійськові (політичні, економічні, дипломатичні, інформаційні тощо) важелі, а також частина місцевого населення. З метою відсічі повномасштабної збройної агресії країна-жертва нападу також змушена застосовувати всі можливі форми і способи протидії агресору, як військового, так і невійськового характеру, в рамках міжнародного гуманітарного права. При цьому варто зазначити, що категорія «спеціальна» в назві «військової операції» певною мірою також і дезавує основні положення чинного міжнародного гуманітарного права.

Участь місцевого населення на стороні держави-агресора слугує одним із важливих елементів інформаційного впливу і допомагає легітимізувати її дії в очах світової спільноти. Аналогічна роль відводиться і військовим формуванням, що формуються державою-агресором на окупованих територіях із місцевого населення.

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Таким чином, виходячи з того, що при дослідженні усіх попередніх, так званих традиційних, війн головний наголос робився на аналізі збройного зіткнення, сьогодні, на жаль, все ще немає єдиного і однозначного визначення сутності "гібридної війни". В березні 2015 року заступник генерального секретаря НАТО Олександр Вершбоу, характеризуючи дії

Кремля стосовно України, світової спільноти і зростаючу в зв'язку з цим загрозу для членів Альянсу з боку Москви, стверджував, що "гібридна" війна є поєднанням військової загрози, скритої інтервенції, тайних поставок зброї і систем озброєння, економічного шантажу, дипломатичного лицемірства та маніпуляції в засобах масової інформації з прямою дезінформацією.

В свою чергу, з боку Москви 24 квітня 2015 року, в кращих традиціях саме "гібридної" війни, повністю ігноруючи реальний стан справ, командувач Західним воєнним округом генерал-полковник А. Сідоров заявив, що це не Росія кидає виклик світовому співтовариству, знищуючи усталену систему міжнародної безпеки, а США та їх союзники проводять перший етап "гібридної" війни проти Росії, яка полягає в дестабілізації внутрішньополітичної обстановки в Росії за допомогою політичних та економічних інструментів і проведення інформаційної кампанії з метою поширення антиросійських настроїв у Східній Європі.

Як би хто не відносився до політичних заяв, але не можна не визнати, що все ХХ століття, і, навіть, раніше, минуле дають багато прикладів такого способу ведення воєнних конфліктів. Саме тому з другої половини 2000-х років в США та Росії ведеться активне дослідження цього явища. Часто гібридну війну характеризують як "сучасний вид партизанської війни" або "основний метод дій в асиметричній війні" серед населення конфліктної зони. За поглядами американських дослідників "гібридна війна" передбачає комбінацію партизанської і громадянської війн, заколоту, тероризму і диверсій, державних переворотів, кібер- та інформаційної війни, дипломатії та економічних засобів тиску в інтегрованій компанії для досягнення політичних цілей.

В цьому сенсі варто звернути увагу на концепцію "заколот-війни", розроблену в США колишнім офіцером Генштабу і полковником Російської імператорської армії Євгеном Месснером. Уже в 1960-ті роки минулого століття в таких працях як "Всесвітня заколот-війна" і "Хочеш миру, переможи заколот-війну!" він першим зумів проаналізувати масу прикладів і спрогнозувати характер та стиль війн початку ХХІ століття, поширення тероризму, масову міграцію, нові форми і філософію ведення сучасних війн.

Євген Месснер наголошує, що кожній фазі розвитку людської моралі відповідає особливий стиль війни і форма збройної сили: рицарі змагалися на турнірах, релігійні війни дали світові "криваві бані" і Варфоломійську ніч, Аустерліц і Бородіно – мільйонні битви обличчям до обличчя. Стиль війн ХХ століття – "гуманістичне" нищення мирного населення шляхом різних блокад і бомбардувань. Автор цих праць наголошує, що підрив морального духу ворога і збереження власного духу є суть і сенс нового виміру війни або заколот-війни. Якщо в минулому існували революційні війни і воєнні революції, інакше кажучи, державні перевороти, то сьогодні війна і революція злилися в формі перманентного заколоту, коли легше знищити державу з середини і на кордонах, ніж повністю підкоряти її за допомогою прямої військової сили.

І ще один аспект проблеми "гібридних" війн. Він стосується визначення їх просторового характеру (локальність, регіональність, континентальність чи глобальність) і числа їх учасників. Над цим треба задуматися, бо не зовсім безпідставними є думки про те, що уже йде третя світова "гібридна" війна. З одного боку, Росія, прагнучи виправдати свою агресію проти Грузії та України перед світовою спільнотою, надати своїм діям хоч якихось, нехай навіть найпримітивніших, ознак законності, вживає безпрецедентних заходів, від політичного, економічного та інформаційного тиску до терору та прямого підкупу певних політичних лідерів і впливових осіб в ряді зарубіжних країн. З іншого боку, санкції, що введені ЄС, США та НАТО проти Російської Федерації у відповідь на анексію Криму та агресію на Сході України, за певних умов також можна розглядати як елемент тієї ж "гібридної" війни. Інша справа, що ці санкції є не акціями проти Москви, а реакція на її агресивну імперську політику по відношенню до України. Але все ж таки, це є зовнішній тиск, спрямований на зміну зовнішньої політики. Тому, коли російські лідери заявляють, що проти Москви ведеться "гібридна" війна, то для розуміння істинної суті ситуації їм варто було би звернутися до аналізу причин, що її породили.

Таким чином, "гібридна" війна стає багатовимірним конфліктом з великою кількістю учасників і сил, які мають різні цілі і використовують найрізноманітніші засоби: від військових до дипломатичних і економічних інструментів. Час окремих лідерів, здатних самостійно визначати континентальну чи світову політику, відійшов у минуле. Тому і існуючі раніше правила ведення війни втратили свою актуальність: відмінності в легальному і незаконному способах ведення війни, військом і населенням, фронтом і тилом, стають уже не суттєвими. Виходячи з короткого аналізу сутності "гібридної" війни можна зробити декілька узагальнюючих висновків.

Перший – війна набула нових форм ведення і спротиву. Це відкритий і утаємничений терор, диверсії і діяльність підпільних загонів, до яких входять місцеві жителі, військові різних держав і найманці.

Другий – етика війни і кодекс честі, які існували в минулому, втратили своє значення. Заколот-війна допускає використання "брудних" засобів і способів ведення війни.

Третій – оволодіння столицею держави і підписання акту про капітуляцію більше не означає кінець війни. Війна продовжиться і тільки набуде форму скритої, таємної, неявного спротиву місцевого населення при підтримці і забезпеченні різних зацікавлених груп, торговців зброєю та держав.

Четвертий – "гібридні" війни сьогодні стають планетарним явищем, яке поки-що проявляється в локальному вимірі, але має поширення майже в усіх регіонах планети. В цих умовах для більшості країн забезпечити власну безпеку стає все важче і важче.

П'ятий – для України, що має сусідом агресивну ординсько-візантійську імперію, єдиним гарантом безпеки може бути повноцінне і

повноправне членство в Північноатлантичному альянсі і Європейському Союзі. Усі інші шляхи будуть провокувати Кремль на нові тиски на Україну доти, доки вона не повернеться в лоно цієї імперії. Третього, як говорять, не дано: або в співдружності євроатлантичних держав і народів, або повернення в середньовічну ординсько-візантійську імперію.

Завдання на самостійну роботу:

1. Відпрацювати матеріал лекції.
2. Проаналізувати досвід воєнних конфліктів останніх десятиліть на наявність в них ознак "гібридності".